

Hajnal Klára

LÁSZLÓ ERVIN 85.

Paradigmaváltás

[DOI 10.35402/kek.2021.2.15](https://doi.org/10.35402/kek.2021.2.15)

Ez az írás László Ervin 85. születésnapja alkalmával rendezett konferencián elhangzott előadásom átdolgozott változata, amelyben – a teljesség igénye nélkül – elsősorban azokról a változásokról írok, amelyek a Budapest Klubhoz köthetők a Pécsi Tudományegyetem életében, másodsorban pedig a paradigmaváltás értelmezéséhez szeretnék hozzájárulni.

A világon az elsők között, már 1991-ben a Természetvédő Klub biológus hallgatóival ünnepeltük a Föld Napját, előadásokat tartottunk az egyetemen, a város közterein, fát ültettünk az egyetem arborétumában. Velünk volt Borhidi professzor úr is, és így Gaia zöld ruhás szelleme jelen volt már. Létrehoztuk a Humánökológiai Műhelyt, amelyben természet és ember kapcsolatrendszerének jellemzőit és problémáit kerestük.

A lassú változások jelentős eseménye volt, mikor László Ervin 1998-ban eljuttatta nekem a Templeton Alapítvány (University of California, Berkeley) „Science and Religion Course Program” pályázatát, amelyet Sonkoly Gábor (ELTE) történész docens kollégával megírtunk, megnyertünk, majd kidolgoztuk a fél éves kurzus koncepcióját: Unity in Diversity. A Professzor Úr felajánlotta és megtartotta 1999 szeptemberében a szeminárium első óráját, amely nyilvános volt és óriási érdeklődés kísérte. Ennek az első pécsi látogatásnak a hatására 2001-ben a TTK és KTK közös felterjesztése alapján a Szenátus díszdoktorrá avatta László Ervint, aki ezután sokszor volt vendégünk. A városban hosszú ideig rendszeresen találkoztunk a Budapest Klub baráti körének tagjaival, illetve a pécsi Kulturális Kreatívokkal, akik nagyrészt egyetemi oktatók és hallgatók. Az egyetem szelleme hatott és hat a városra, annak környékére is.

2003. július 2-5 között a Copernicus Campus nemzetközi konferencia díszvendége és megnyitó előadója volt, majd 2006-ban a „Via Futuri” konferencia- és műhelymunka sorozat védnökeként tartott megnyitó előadást. 2010-ben A Mandulavirágzás interdiszciplináris és nemzetközi konferencia díszvendége és előadója volt.

A Club of Budapest világhírű tagjai, Jane Goodall és Gunter Pauli is az egyetemünk díszdoktorai. Ők is nagy hatással voltak egyetemünk szellemi életére, előadásaikra országos volt az érdeklődés, és tömegek hallgatták őket is.

A paradigmaváltás első jele a természethez való viszonyunk megváltozása, amely megjelent az egyetemi oktatásban: természet- és környezetvédelem, környezetgazdálkodás, humánökológia, településökológia, majd a globális tudatosság, a fenntarthatóság, kék gazdaság, rendszerelmélet. Önálló kurzusok, előadások, szakdolgozatok, diplomamunkák és disszertációk készültek ezekből a témakörökből. Szeretném kiemelni a 2010-ben átadott Szentágothai János Kutatóközpontot (Science Building), amely öko-designe szellemben terveződött, bár a költségek csökkentése jelentős mértékben megváltoztatta az eredeti terveket (földhő fűtés, természetes hűtés, esővíz-felhasználás). A Kutatóközpontban olyan építészműhely – „Energia-designe” – alkotócsoport is dolgozik, akik már a paradigmaváltás szellemében, „smart” koncepció alapján kutatnak és terveznek.

A fenntarthatóság paradigmájában gondolkodó oktatók közül többen is felkérést kaptunk Pécs Megyei Jogú Város „Fenntartható Fejlesztési Koncepció és Integrált Településfejlesztési Stratégia” elkészítésében való részvételre (2011–2014), valamint az Ököváros-Ökorégió Alapítvány kuratóriumában való munkára. Az alapítvány célja a paradigmaváltás szellemében a rendszerszemléletű, ökotudatos gondolkodás és életmód terjesztése az intézménysített oktatásban és a városi társadalomban. A PTE Fenntartható Fejlesztés Stratégia még korábban, 2007-ben készült el, aztán Fenntartható Fejlődés Szakkollégium jött létre, és a Green University nemzetközi listájára is felkerült az egyetem, ahol az 59. helyen áll (2020). A lista részben egyetemi campusok épített környezetére vonatkozó adatok alapján készül, pl: zöldterületek aránya, klímavédelem, víz- és energiatakarékosság, stb. de a Zöld Egyetem tartalmába természetesen beletartozik az oktatás és kutatás is. Az elmúlt három évtizedben számtalan olyan sikeres pályázat és kutatás történt, amelyek valamilyen módon, valamilyen szinten

magába foglalják a paradigmaváltást. 2010-ben a „Mandulavirágzás” című nemzetközi konferencia témája a fenntartható fejlődés volt, itt vett részt először Gunter Pauli. A Blue Economy c. Római Klub jelentésének első fordítása magyarul jelent meg, a PTE Közgazdaságtudományi Karának kiadásaként. A Kar 40. évfordulójának ünnepi programja 2010 szeptember 23-25 között ennek szellemében, a Kék Gazdaság plakátjával került megrendezésre, a szerző jelenlétével. Gunter Pauli előadásaival négy alkalommal került megrendezésre a Blu Economy Summer School többhetes programja, ahol az egyetem hallgatóin kívül a világ minden részéről érkeztek résztvevők és újabb tudományos kapcsolatok létesültek. Kék Gazdaság Innovációs Klaszter jött létre az egyetem oktatóinak szervezésében, a régió gazdasági fejlődésének támogatására.

A PTE-n közel 200 olyan kurzus van, amely a környezeti problémákkal, fenntartható fejlődéssel foglalkozik. Ezek jelentős részében még nincs valódi paradigmaváltást, tehát hagyományos modellekben gondolkodó, leíró, elemző kurzusok. Mivel a környezet- és természetvédelem és a fenntartható fejlődés is politikailag elfogadott és definiált tartalmak, ezek a kurzusok vannak többségben. Azonban a kurzusok címéből, de még a kurzusleírásokból sem derül ki az oktatók személyes attitűdje, a kurzusok valódi tartalma és értékrendje. „Természetvédelem” kurzus témája lehet a védett fajok és élőhelyek leltára latinul, magyarul, a nemzeti parkok kiterjedése, széle-hossza a rajta lévő vakondtúrások számával és lejtőszögével – de lehet egy holisztikus Gaia-kurzus is.

Az egyetemen nagyon kevés kurzusra jellemző a rendszerszemlélet, az elmélyült, holisztikus szemlélet, öko-spirituális tudatosság. Ugyan volt már deep-ecology kurzus-kredit nélkül, órarenden kívül – de ezekről alig lehet tudni. Hasonló a helyzet, mint a Kulturális Kreatívok esetében: mindenki azt hiszi, hogy egyedül van és nem beszél róla. Kevés oktató vállalja fel, hogy megpróbálja saját „tudatának a forradalmát” (László 1999) előidézni, megélni, tudatosságát fejleszteni.

A paradigmaváltás rendkívül összetett, bonyolult és ellentmondásos folyamat a felsőoktatásban. Csak néhány további összefüggést szeretnék ezzel kapcsolatban megemlíteni:

az oktatás akkreditációja, a kreditrendszer, illetve az oktatók tudományos fokozatának és közalkalmazotti minősítésének a követelményrendszer szigorú tartalmi, formai és időbeli feltételek között megy végbe. Az oktatók, kutatók számára a

publikálás, hivatkozás, fokozatszerzés és a minősítési rendszer hivatalos keretei komoly problémát, feszültséget okoznak, de a kutatások finanszírozásának pályázati rendszere is korlát lehet. Az oktatói szabadság azonban a változások végtelen lehetőségét is magában hordozza. Mindehhez természetesen bátorság kell: „Lássuk, milyen magasra tudunk felemelkedni – amíg a Nap meg nem olvasztja a viaszt a szárnyainkban” (Chandrasekhar 2003:6).

A hallgatókat pedig a kreditrendszer befolyásolja: az új szemléletű kurzusok többnyire a választható kategóriában vannak és általában csak 1-2 kreditet érnek. Mégis egyre több hallgató és doktorandusz választ ilyen szakdolgozat-, diplomamunka-, illetve disszertációtémát, bár a folyamat lassú.

A paradigmaváltás sajátos csapdája azonban hallgatót, oktatót, kutatót és bárkit is érinthet: az új fogalmak hagyományos tartalommal való értelmezését: fenntartható növekedés, fenntartható gyarapodás, fenntartható globalizáció – csak zöldebben... A fejlődés fogalma alatt nagyon sokan még mindig gazdasági növekedést értenek. Következetes munkára, hiteles példamutatásra van szükség, hogy az új paradigma fogalmi háttere tudományosan megalapozott, korrekt legyen. A felsőoktatás felelőssége óriási, talán a legfontosabb szereplő a változásokban. A paradigmaváltásnak a kutatás-oktatás minden területére ki kellene terjednie, és módszertanilag meg kell újulnia. Az oktatók, kutatók és az intézmények felelőssége, hogy csak követik és leírják a körülöttünk lévő világ dolgait, vagy pedig kreatív szerepet vállalnak a jövő tudatos, holisztikus, rendszerszemléletű tervezésében, megvalósításában. További felelőségünk, hogy olyan képzést biztosítsunk, amely önálló, kreatív gondolkodásra, felelősségvállalásra, együttgondolkodásra és együttműködésre képes fiatalokat nevel, akik számára élmény a tanulás, és komplex, értékes tudás.

A paradigmaváltásról

A jelenlegi globális válság kikényszeríti az ember és az emberiség fejlődésének újraértékelését. Helyzetünk megértéséhez kénytelenek vagyunk a létező legnagyobb keretet, az Univerzumot figyelembe venni és kénytelenek vagyunk az eddigi tudásunkat összegezni, rendszerezni, azaz rendszerszemléletben gondolkodni. A koronavírus-járvány rádöbbsent bennünket arra a tényre, hogy az ember alapvetően biológiai lény, az emberiség pedig a bioszféra része, amelynek fejlődését csak a teljes rendszer együttes

fejlődéseként kell értelmezni. Tehát rendszerszemléletű evolúciós keretben kell a fejlődés fogalmát újraértékelni és megvalósítani. A valódi paradigmaváltás tehát az organikus, komplex rendszerek evolúciós és holisztikus értelmezése és az egylényegűség felismerése.

A biológiai és társadalmi létünk paradoxona következtében a paradigmaváltás jelei közé tartozik, hogy a kommunikációban használt fogalmak és a fizikai valóság között egyre gyengébb a kapcsolat, azaz nem fedik egymást. Einstein ezt a jelenséget így fogalmazza meg: „A fogalmak tartalmát csak azáltal nyernek – ha akár csak közvetve is – az érzékelt étellel vannak összefüggésben. Ezt a kapcsolatot azonban semmiféle logikai kutatás nem fedezheti fel, ezt csak átélni lehet – és mégis – éppen ez a kapcsolat határozza meg a fogalomrendszerek megismerési értékét” (Einstein 2002:163). Ezzel kapcsolatban szeretném felhívni a figyelmet arra az egyre jobban terjedő társadalmi-politikai közbeszédre, amelyet legjobban Orwell (1989:330) „újbeszél” nyelve jellemez: „Az újbeszél nem arra szánják, hogy kiterjessze, hanem arra, hogy szűkítse a gondolkodás területét...”

A paradigmaváltás jellemzője, hogy a régi fogalmak új tartalmat kapnak, illetve újak jelennek meg, ezért nélkülözhetetlen feladat a fogalmak tartalmának tisztázása, újraértékelése. Jelenleg talán a legnagyobb probléma, hogy a világpolitika szintjére emelt „fenntartható fejlődés” fogalma alatt továbbra is növekedést ért a világ nagy része, mivel a fejlődés fogalmát eddig a növekedéssel azonosítottuk: nagyobbat, többet, messzebbre, gyorsabban, újabbat, stb. A gazdasági növekedés azonban nem tartható fenn a fizikailag véges Földön. A növekvő népesség egyre többet termel és fogyaszt, az erőforrások azonban korlátozottak, illetve végesek. A paradigmaváltás lényege azonban a fejlődés valódi tartalmában van: alapvetően minőségi változás, amely egy teljesebb, összetettebb, magasabb szintű minőségi állapot felé irányuló mozgás, kiteljesedés, kibontakozás. A fenntartható fejlődés koncepciója csak ebben az értelmezésben valósítható meg.

Az emberiség az Univerzum és a földi élet evolúciójának a része és egyre aktívabb résztvevője. Ezért fejlődésének kereteit a létfenntartó bioszféra fejlődési iránya és törvényei jelölik ki. A fenntartható fejlődés modellje a Teljes Emberi Ökoszisztéma fejlődésének, evolúciójának a modellje. Mivel a társadalmi-gazdasági rendszerek a geo-bioszféra alrendszerei, ezért ezek fejlődésére a koevolúció érvényes. A földi evolúció folyamatát, törvényeit

analóg módon fel lehet használni egy biztonságosabb társadalmi-gazdasági fejlődési modell alapjaként. A természet tökéletes, ennél biztosabb alapok nem létezhetnek. A kozmikus és bioszférikus evolúció többmilliárd éves (vagy végtelen) folyamat és olyan hatalmas kozmikus és földi erők irányítják, amelyekkel szemben az emberi társadalom nem képes hosszú távon más modellt működtetni. Egy evolúciós rendszerbe ágyazott nyílt társadalmi és gazdasági alrendszer nem is valósíthat meg hosszútávon a főrendszerrel ellentétes irányú és mintázatú fejlődési pályát. Ezek az összefüggések alapot adnak arra a következtetésre, hogy a legbiztonságosabb stratégia a koevolúció és koegzisztencia, tehát az egymás mellett élés stratégiája. A természetben is a kapcsolat, az együttműködés jelenti a rendszerek létezésének alapját és a kölcsönhatásokon keresztül a fejlődés feltételeit. A társadalmi együttélés, együttműködés alapja a tisztelet és a törvények betartása. A természettel való együttműködés lényege a kompatibilitás. A természet szerveződésével és működésével azonos, vagy hasonló módon kell szerveződni, működni a gazdaságnak és a társadalomnak is. Ez a harmonikus fejlődés lényege. A természettel kompatibilis módon együttműködő gazdaság és technológiák nem okoznak visszafordíthatatlan károkat és képesek hosszútávon is biztosítani az indokolt emberi szükségletek erőforrásait. A paradigmaváltás feltételeinek a kék gazdaság modellje felel meg, mivel nem csak a gazdasági modellt alakítja át gyökeresen, hanem a helyi társadalmakat is, valamint teljes mértékben alkalmazkodik a bioszférához. A jelenlegi törekvések azonban a zöld gazdaság jegyében történnek, amely nem fenntartható – csak tisztább.

A fenntartható fejlődés megvalósításának feltétele egy olyan szabályozó és ellenőrző tevékenység, amelynek célja a bolygó természeti erőforrásai és az emberi méltósághoz igazodó szükségletek közötti egyensúly biztosítása. Ez a szabályozó tevékenység osztársadalmi érdek és érték alapján megvalósuló osztársadalmi feladat. A felelősség közös.

A születésnap iünnepi konferencia címe: „A JÖVŐ ÚJRAFELFEDEZÉSE”. Ehhez a gondolat-hoz tökéletesen illik ez a régi idézet: „A gazdagság a természet törvénye szerint szabályozott szegénység. Ezt gyakran mondja Epikurosz más-más módon, de sohasem hallhatjuk túl sokat, amit sohasem tanulhatunk meg eléggé” (Seneca 2001:73). Epikurosz (i.e. 341–270) ógörög filozófus gondolata a fenntartható fejlődés lényegét mondja ki, ez tekinthető talán a legrégibb meghatározásnak. Újra és újra

felfedezzük az ősi bölcsességet, akár az ókori filozófusokban, akár a hindu és buddhista tanításokban, táltosokban, sámánokban. Az „újrafelfedezés” azonban a modern tudomány eredményeinek szűrőjén keresztül történik. A paradigmaváltás újraértékeli mindent: kiszűri a dogmákat és megtartja a valóságot feltáró valódi tudást.

Tisztelt Professzor Úr! Kedves Ervin!

Seneca minden levelét ezzel az örök jókívánsággal fejezte be és én is így kívánok boldog születésnapot: „Élj egészségben!”

Személyes köszönettel is tartozom: A Club of Budapest „Creativ Member” tagjaként és a Budapest Klub Magyarország Kuratórium, majd a SOK Hungary kuratóriumának tagjaként gyakran találkoztunk. Mindig tanultam, mindig kaptam inspirációt, bátorságot a munkámhoz. PhD disszertációm témája a paradigmaváltás, a fenntartható fejlődés elmélete. Végtelen megtisztelő volt számomra, hogy László Ervin elfogadta felkérésemet és a doktori védelmi bizottság elnöke volt 2006-ban.

Felhasznált irodalom

- Borhidi Attila 2002 *Gaia zöld ruhája*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Chandrasekhar in: Wilson, E.O. 2003 *Minden egybecseng*. Budapest, Typotex Kiadó.
- Pauli, Gunter 2010 *Kék gazdaság*. Pécs, PTE KTK Kiadó.
- Epikurosz in: Seneca 2001 *Erkölcsei levelek*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Einstein, A. 2002 *Hogyan látom a világot?* Budapest, Gladiátor Kiadó.
- László Ervin szerk. 1999 *A tudat forradalma*. Szentendre, Új Paradigma Kiadó.
- Home – John Templeton Foundation (www.templeton.org)
- Pécs MJV városfejlesztési koncepció – PDF Ingyenes letöltés (docplayer.hu)
- Hajnal Klára** (1954, Zalaegerszeg) egyetemi doktori fokozat 1986, PhD fokozat 2006 egyetemi adjunktus (nyugd.) PTE TTK hajnalk@gamma.ttk.pte.hu